

MERSİN İLİNDEKİ SURİYELİ ÇOCUKLARIN AİLE VE SOSYAL İLİŞKİLERİNDE YAŞADIKLARI AMBİVALANSIN İLİŞKİSEL SOSYOLOJİK BİR ANALİZİ

Zeynep TEKİN BABUÇ¹

ÖZ

Resmi rakamlara göre, 2018 yılı itibariyle, Türkiye'de üç buçuk milyonu aşkın Suriyeli göçmen bulunmaktadır ve Türkiye en fazla Suriyeli göçmen barındıran ülke konumundadır. Türkiye'de şehir merkezlerine yerleşmiş olan Suriyeli ailelerin bireyleri yetersiz barınma ve çalışma koşulları ile birlikte, günlük yaşamlarında iletişim sorunları ve yeni yerleşmiş oldukları kente adaptasyon problemleri yaşamaktadır. Evlerinden uzak, yeni bir yaşam inşa etme sürecinde, gelecek kaygısı içinde yaşayan Suriyeli ailelerin çocuk olan bireyleri için de durum farklı değildir. Çalışmada, yoğun şekilde Suriye'den göç almış illerden biri olan Mersin ili kent merkezine yerleşmiş beş Suriyeli anne ve onların çocukları ile nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Suriye'den Türkiye'ye zorunlu göç etmek durumunda kalmış olan Suriyeli ailelerin çocuklarının aile, okul, arkadaşlık ilişkilerine ve ev algılarına ilişkin ambivalans duyguları ve deneyimleri, ilişkisel sosyolojik bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulguları, Suriyeli çocukların aile ve sosyal ilişkilerinde pasif alıcılar konumunda olmadıklarını ve ailelerinin baş etme stratejilerini artırma, kardeşlerini destekleme, ebeveynlerine Türkçe öğretme ve ailenin sosyal ağlarını ve etkileşimlerini genişletme konularında aktif rol aldıklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İlişkisel Sosyoloji, Ambivalans, Suriyeli, Suriyeli Çocuk, Göç

¹ Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

A RELATIONAL SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF AMBIVALENCE ON FAMILY AND SOCIAL RELATIONSHIPS OF SYRIAN CHILDREN IN MERSIN

ABSTRACT

According to the official figures, by year of 2018, there are more than three and a half million Syrians in Turkey which has the highest number of Syrian immigrants. The Syrians, who have settled in city centers in Turkey, are experiencing inadequate housing and working conditions as well as communication problems in everyday life and adaptation problems to the social life of the city they have settled. These families and their children live in the future worry in the process of building a new life away from their homes. In the study, qualitative interviews were carried out with five Syrian mothers and their children who have settled in the city center of Mersin province, which is a city with one of the highest number of immigrants from Syria. The ambivalence feelings and experiences of the interviewed Syrian family members with respect to their family, school, friendship relations and home perceptions were discussed from a relational sociological approach. Findings of the study show that Syrian children are not passive recipients in their family and social relationships and they take an active role in increasing the coping strategies of their families, supporting the other siblings, teaching Turkish to their parents, and expanding the family's social networks and interactions.

Keywords: Relational Sociology, Ambivalence, Syrian, Syrian Children, Migration

1. GİRİŞ

Suriye iç savaşı, 2011 yılından bu yana, milyonlarca Suriyelinin ülke içerisinde ve başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelere göç etmelerine yol açarak, kendi sınırlarını aşan, çok boyutlu bir kriz haline gelmiştir. Süreç içerisinde, Türkiye'ye göç eden Suriyeli sığınmacılar Geçici Koruma Yönetmeliği ile geçici koruma statüsüne alınmış ve sürecin idaresi için İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü resmi internet sitesinde yer alan verilere göre (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018) 2018 yılı Ekim ayı itibariyle, Türkiye'de kayıt altına alınmış olan Suriyeli göçmen sayısının 3,5 milyonun üzerinde olduğu ve bu verilere dâhil olan Suriyeli çocuk sayısının yaklaşık 1.700.000 olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenlerin neredeyse yarı nüfusunu çocukların oluşturduğu değerlendirildiğinde, çocukların bu sürece ilişkin deneyimlerinin görünür hale getirilmesinin, göç sürecinin çok boyutlu ele alınabilmesi ve değerlendirmelerin sadece yetişkinlerin bakış açısıyla sınırlı kalmaması anlamında önemli olduğu düşünülmektedir.

Suriye iç savaşı ile birlikte, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan aileler ve çocukları için baş edilmesi gereken çokça sorun ve gelecekteki durumlarının ne olacağına ilişkin büyük bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. Türkiye, hali hazırda en fazla Suriyeli sığınmacı barındıran ülke konumundadır ve Afganistan, İran ve Irak gibi ülkelere 366.000 civarında sığınmacı barındıran Türkiye için, bu denli yüksek sayıda Suriyeli sığınmacının ülkeye girişi, özellikle sosyal yapıya etkileri ve temel hizmetlerin sağlanabilmesi açısından zorlu ve hazırlıksız bir süreç olmuştur (UNICEF, 2018). Bu süreç, hem Suriyeli sığınmacılar hem de misafir ülke Türkiye için halen belirsizlik içeren ve sancılı bir süreç olmaya devam etmektedir. Suriyeli ailelerin sosyal entegrasyonuna yönelik çeşitli politikalar geliştirilmeye çalışılsa da, araştırmalar uyuma yönelik çalışmaların misafir ülke halkı tarafından benimsenmesi ve kabul görmesi için zamana ihtiyaç duyulduğunu; günlük yaşantıda Suriyeli sığınmacılara yönelik endişeli ve ötekileştirici tutumun sıklıkla kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır (Tekin Babuç, 2016; Yaman, 2017; Polat & Kaya, 2017).

Aileleri ile birlikte Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan çocuklar için temel eğitimlerinin kesintiye uğramış olması önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de bulunan 1.700.000 civarında Suriyeli çocuğun, yaklaşık 600.000'i eğitimine devam edebilmektedir ve okul çağındaki 350.000'den fazla çocuğun okul dışı olduğu değerlendirilmektedir (UNICEF, 2018). Suriyeli çocuklar için temel eğitime devam edebilmenin yanı sıra, ihmal ve istismardan korunma, çocuk işçiliğinin önlenmesi, sağlık hizmetlerine erişebilme, çocuk ve gençlere yönelik psikososyal destek hizmetlerinin sağlanması gibi konularda da etkili uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır ve bu yönde Milli Eğitim Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gibi kurumların Türk Kızılayı ve UNICEF gibi organizasyonlarla birlikte yürütmeye çalıştıkları çalışmalar bulunmaktadır (UNICEF, 2018).

Göç süreci, temel ihtiyaçlara etkileri ve psikososyal sonuçlarının yanı sıra, birçok karar alma sürecini içermektedir ve bu yönüyle sadece yetişkinlerin değil çocukların da yaşamını birçok açıdan değiştiren bir olgudur. Göç ve mültecilik çalışmalarında, çocukların rolü ve bu sürece ilişkin deneyimleri pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Göç çalışmaları bağlamında, çocuklar, uzun süre merkezde yer alan figürler olmayarak, kadın ve çocuklar başlığı altında konuya dahil edilen, ailelerinin kararları ile oradan oraya hareket eden pasif yer değiştiriciler olarak kalmışlardır (Camacho, 2006, s. 12). 1980 ve 90'lı yıllar itibarıyla, çocuk ve çocukluk kavramına ilişkin sosyolojik yaklaşımlar, çocukların etkileşimde oldukları toplumsal yapı ve süreçleri şekillendirme gücü olan, aktif, sosyal aktörler olarak görülmesine doğru evrilmiş ve onların bakış açılarını önceleyen çalışmalar ortaya konulmaya başlanmıştır (Morrow, 2011, s.15). Çocuk ve çocukluğa ilişkin sosyolojik bakış açısında yaşanan bu değişim, göç çalışmalarında da zaman içerisinde etkisini göstermiştir. Çocukların göç sürecinde aile ve sosyal ilişkilere dair değişen konumları ve rolleri, sosyal etkileşimler yoluyla ailenin yeni sosyal bağlantılar kurmasına olan etkileri gibi konulara ilgi duyulmaya başlanması ile birlikte, çocuklar göç çalışmalarının aktif özneleri olmaya başlamıştır. Çocukların kendi yaşamlarını ve etkileşimde oldukları diğer sosyal ilişkileri değiştirme gücüne sahip sosyal aktörler olarak görülmeye başlanması, onları akademik çalışmalarda mağdur konumlarından

uzaklaştırmıştır (Camacho, 2006, s. 14). Zaman içerisinde, yetişkin merkezli ve çocukları daha pasif ve edilgen bir rolde ele alan çalışmaların yerini, çocuğun göç sürecindeki aktif ve etkin rolünü ve fail konumunu vurgulayan araştırmalar almaya başlamıştır (Caneva, 2015, s. 279; Jørgensen, 2016, s. 3).

Türkiye’de göç sürecine dahil olan çocuklara ilişkin araştırmalarda genellikle yaşam doyumu, benlik saygısı, sosyal destek, psikolojik sorunlar gibi göçün çocuklar üzerindeki psikososyal etkileri ve fiziksel sağlığa ilişkin riskleri üzerinde durulmuştur (Geçgil ve ark., 2017). Ülkemizde bulunan Suriyeli göçmenlere ilişkin yapılan çalışmalarda toplumsal kabul, sosyal uyum, göçün yarattığı sosyo-ekonomik sorunlar gibi sosyolojik konular öne çıkmakla birlikte (Erdoğan, 2015; Memiş, 2015; Tunç, 2015), Suriyeli çocuklara ilişkin çalışmalar daha çok eğitim ve istihdam gibi alanlarda yaşanan sıkıntılara odaklanmaktadır (Aksakal, 2017; Mercan Uzun ve Bütün, 2016; Emin, 2016; Harunoğulları, 2016; Bahadır ve Uçku, 2016). Göç ve çocuk suçluluğu da göç sürecinin çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin çalışılan konulardan biridir (Erkan ve Erdoğan, 2006). Ülkemizde göç sürecinde yer alan çocuklara ilişkin çalışmalarda, bu sürecin çocuklar üzerindeki etkilerinin daha yaygın bir çalışma alanı olarak yer bulduğu; çocukların sosyal aktörler olarak göç sürecine ilişkin aktif rolleri, zor durumlarla baş etme, değişme ve değiştirme becerilerine yeterince değinilmediği değerlendirilmektedir. Suriyeli çocukların medyadaki temsili de, onların mağdur ve dezavantajlı konumlarını ön plana çıkarır şekildedir (Ardıç Çobaner, 2015). Suriyeli çocuklara yönelik sosyal ve akademik bakış açısının onların dezavantajlı konumlarına odaklanması, sosyal entegrasyon sürecinde, etkin aktörler olarak aldıkları önemli rolü geri plana atmaktadır. Bu çalışma, çocuk odaklı bir sosyolojik anlayış çerçevesinde, Suriye’den ülkemize göç etmek durumunda kalmış çocukları, göçün sonuçları bağlamında mağdur ve edilgen bir konumda ele almak yerine, aktif ve etkin aktörler olarak ele almaya çalışmakta; onların sosyal etkileşimleri ve süreçleri dönüştürme gücünün görünür hale getirilmesini incelemektedir.

Ambivalans kavramı, daha çok psikolojik bağlamda, sosyal ve kültürel kontektsten bağımsız olarak bireysel deneyimle ilişkilendirilen bir kavram olduğundan, sosyoloji çalışmalarında çok ilgi görmemiştir (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011, s. 202). Psikolojik anlamda ambivalans, aynı kişiye karşı aynı anda hem olumlu, hem de olumsuz duygular hissetmek anlamına gelmektedir (Tighe ve ark., 2016, s. 824). Duygular sosyolojisi literatürü içerisinde, ambivalans, aynı nesneye karşı karışık ya da çelişkili duygular deneyimlenmesi olarak ele alınmıştır (Weigert, 1991, s. 21). Ancak ilişkisel bir bağlamda ele alındığında, ambivalans, birçok iç içe bağımlılık gösteren sosyal ilişkilerin içerisinde ortaya çıkan karmaşık ilişkisel deneyimlerin bir ürünü olarak kavramsallaştırılabilir (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011, s. 202).

Ebeveyn-çocuk ilişkisi, hem yakınlık hem bağımsızlık bağlamında, sosyal normların ve isteklerin çatışmasını içerdiğinden, diğer yakın bağlara göre daha fazla ambivalans yaşanmasına açık bir ilişkidir (Tighe ve ark., 2016, s. 824). Ambivalans kavramı, ebeveyn-çocuk ilişkisinin gelişimini ve bu ilişkinin karmaşıklığını anlamak açısından önemlidir. Her ebeveyn-çocuk ilişkisinde bu zıt duyguların aynı anda ortaya çıkabilmesi olasıdır. Ambivalans, ilişkilerde durağan ve sabit bir özellik göstermemektedir. İlişkinin içinden geçmekte olduğu psikolojik, gelişimsel ve sosyal süreçlere göre değişiklik gösterebilir. Hem çocuğun içinde bulunduğu gelişimsel dönem, hem de ailenin yaşadığı krizler, ayrılıklar, kayıplar ve yer değiştirmeler, ailedeki bağımlılık, yakınlık ve güç ilişkilerini değiştirebilir. Hillcoat-Nallétamby ve Phillips (2011), aile üyeleri arasında evdeki bir yaşlıya yönelik fiziksel ve duygusal bakıma dayanan ilişki ağlarına yönelik çalışmalarında, ambivalansın sadece bireysel bir deneyime indirgenemeyeceğini, gömülü olduğu sosyal çevre ve ilişki ağları bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini, statik bir kavram olmadığını, dinamik ve etkileşimsel bir kavram olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmalarının bulgularına göre, ailede yetişkin çocuğun, hastalık ya da yaşlılık nedeniyle anne ya da baba bakımını üstlenmek durumunda kaldığı durumlarda, ailedeki güç ilişkileri değişmekte, bakım verne rolü bakım ihtiyacında olma ile yer değiştirmektedir. Bu durumda, ailedeki güç ilişkilerinin dengesinin değişimi ambivalansı arttırmaktadır (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011). Benzer şekilde, çocuğun iş sahibi olma ya da evlenme ile aileden

ayrılması durumunda, çocuğun aileden bağımsızlaşan sosyal rolü, anne ve babaların daha az ambivalans hissetmelerine neden olabilmektedir (Tighe ve ark., 2016, s. 825). Bu değişkenlik durumu, ambivalansın bireysel ve değişmez bir deneyim olmaktan ziyade, sosyal bağların etkileşiminden ortaya çıkan ve sosyal bağlamın, özellikle bağımlılık ve güç dengesinin değişimine göre aktif ve etkileşimsel bir yapıya bürünen bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır.

Ambivalansın sosyal bağlam içerisinde anlam kazanan, etkileşimsel yapısı, sosyal ortam içerisindeki etkileşim dinamiklerine odaklanarak yapı ve faillik arasındaki çekişmenin üstesinden gelmeye çalışan (Mische, 2011, s.81) ilişkisel sosyoloji literatürü ile bağlantılı olarak yorumlanabilir. İlişkisel sosyoloji teorik bakış açısında yapısal hususlar failden ayıramaz, onun bir parçası ve tamamlayıcı kısmı olarak kavramlaştırılır (Köngeter ve Smith, 2014). Bu açıdan faillik aktörün bir özelliği değil, aktörün faaliyetlerinden, eldeki kaynaklardan, ağlardan ve ittifaklardan ortaya çıkan herhangi bir sosyal durumun yapısal bir bileşenidir (Köngeter ve Smith, 2014). White (2008), bir beklenmedik durumlar ve sosyal kaos dünyasında yaşadığımızı belirterek, sosyal aktörler olarak değişen koşullara göre manevralar yaptığımızı çünkü sosyal bağları oluşturma ve çözme becerimizin olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, göç ve mültecilik sadece mültecilerin yaşamlarını ve kimliklerini etkileyen bir süreç değildir, onların hareketliliği birçok yeni, değişen ve birbirini etkileyen sosyal ilişki ve sosyal anlam ağları yaratır.

Suriye iç savaşı ile birlikte, Suriyeli aileler ve çocukları için değişen, sadece yaşadıkları yaşam, barınma ve çalışma koşulları olmamıştır. Hızlı ve çok yönlü bir biçimde değişmiş olan yaşantıları, aynı zamanda onların sosyal ilişkilerinde aldıkları rolleri, kimlikleri, etkileşimde oldukları sosyal bağları ve baş etme stratejilerini de etkilemiştir. Bu çalışmada, Suriye'deki iç savaş nedeniyle, Suriye'den Türkiye'ye aileleri ya da yakın akrabaları ile zorunlu göç etmek durumunda kalmış olan çocukların, yeni bir kültür ve sosyal çevrede oluşturdukları yeni yaşamlarına entegrasyon sürecindeki fail konumları ve bu failliğin aile, arkadaşlık ilişkileri ve "ev" algılarına etkisi ambivalans kavramı bağlamında ele alınmıştır. Suriyeli aileler

ve çocuklarının yaşadıkları bu değişim ve etkileşimlerin, ambivalans kavramı üzerinden ilişkisel bir bakış açısıyla ele alınmasının, ilişkisel sosyoloji ve göç sosyolojisi literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

İlişkisel sosyoloji, sosyolojinin yapı ve faillik ikililiğine, ikisini sosyal dünyanın ayrılmaz bileşenleri olarak görerek yeni bir bakış açısı getirmiştir (Dépelteau, 2008). İlişkisel sosyoloji bakış açısına göre, sosyal dünya, sosyal ilişkiler ağının içinde gelişen etkileşimsel süreçlerin bir ürünüdür (Dépelteau, 2008, s. 60). Faillik de, yalnızca insanların davranışlarından ortaya çıkan bir eylem değil, çeşitli durumsal ve ilişkisel dinamiklerden ayıramayacak bir kavramdır (Emirbayer, 1997, s.293–4). Yani faillik ancak biri ya da başka bir şey ile ilişkisel bir durumda ortaya çıkar ve bireysel özelliklerini yitirerek, durumsal ve konumsal bağlamlara göre değişiklik gösterir (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011, s.205).

İlişkisel sosyoloji, bireye karşı toplum, yapıya karşı faillik gibi sosyolojik ikili indirgemecilikleri reddeder. Bununla birlikte, kişilerin etkileşimleri esnasında bozulmadan ve değişmeden kaldıkları ve varlıklarının diğerlerinin varlığından bağımsız olduğu varsayımını da indirgemeci bulur (Birkbeck & Ketokivi, 2016, s. 148). İlişkisel sosyolojik bakış açısında, etkileşimde bulunan bireylerin kimlikleri bu etkileşim bağlamında anlam kazanır ve bu kimlik oluşum süreci etkileşim halinde olan kişilerin değişimlerini de içeren aktif bir süreçtir (Birkbeck & Ketokivi, 2016, s. 148).

Norbert Elias (1978) sosyal olanın oluşumunda duygusal bağların ve insanların karşılıklı bağımlılıklarının merkeziliğini figürasyonel bakış açısı ile ortaya koyar (akt. Birkbeck & Ketokivi, 2016, s.149). Ona göre, sosyal denilen şey, bu karşılıklı bağımlılık ilişkileridir ve tüm ilişkiler daha geniş ilişki figürasyonları içerisindeki dinamik konumları, duygusal ihtiyaçları ve bağlantıları ile anlam kazanır; bu bağlamda kimlik bir oluşum değil, bir süreçtir.

Ambivalans, Elias'ın da bahsettiği ilişkisel deneyimlerin karmaşık, dinamik figürasyonlarının bağlantı noktalarında yer alır (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011, s. 205). Yani, sosyolojik bağlam içerisinde ambivalans, sosyal aktörlerin diğer sosyal aktörlerle etkileşimsel bağlantılarında ortaya çıkan çelişkilerin ve tezatlıkların bir sonucudur. Bireysel deneyim düzeyinde ortaya çıkıyor gibi görünse de, karşılıklı bağımlılık ağlarını içeren ilişki figürasyonların içerisine gömülü durumdadır. İlişkisel etkileşimlerin değişken bir sürecin parçası olduğu düşünüldüğünde, ambivalansın da geçici ve etkileşimsel özellikleri olduğu açıktır.

Ambivalansa benzer şekilde, güç kavramı da ancak biri ya da bir şey ile ilişki içerisinde ve etkileşimsel olarak değerlendirildiğinde anlam kazanır; baskılanacak biri olmadığında güçlü olmanın bir anlamı yoktur (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011, s.205). Bu bağlamda güç, bireysel bir özellik değildir; kişinin içinde bulunduğu birbirine bağımlı ve karmaşık ilişkiler ağındaki konumuna veya konumlarına göre şekillenir. Ambivalans, ilişkiler ağı içerisinde, kişinin diğerlerinden beklentileri ve ihtiyaçlarının farklılaşmasına istinaden ortaya çıkan, “gücün yer değiştirmesi” sürecinden kaynaklanmaktadır (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011, s.206). Yani, ambivalans, bireysel failliğin statik bir ürünü değil, sosyal aktörlerin sürekli etkileşimlerinin dinamik bir sonucudur.

Ambivalansı ilişkisel bağlamda ele alan ve aile ilişkilerindeki dinamiklerin değişiminin bir ürünü ve ilişki ağlarının merkezinde yer alan bir kavram olarak değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır (Connidis ve Mc Mullin, 2002; Connidis, 2015). Bu çalışmada da, ambivalans kavramı, ilişkisel sosyolojik bir bakış açısıyla, bireysel bağlamın dışında ilişkiler arası değişimlerden ortaya çıkan, yapı ve failliğin karşılıklı etkileşiminin bir ürünü olarak ele alınmıştır. Çalışmada Suriye'den Türkiye'ye göç etmiş Suriyeli ailelerin çocuklarının aile, okul, arkadaşlık ilişkilerine ve “ev” algılarına ilişkin ambivalans duyguları ve deneyimleri ilişkisel sosyolojik bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Suriyeli çocukların ve ailelerinin yaşamsal deneyimlerinden yola çıkan bu araştırmanın yöntemi “yaşam öyküsel” olarak betimlenmiştir. Görüşme yapılan kişinin tanınması ve tanıtılmasını sağlayan “yaşam öyküsü” tekniği, aynı/benzer duyguları, olayları yaşayan kişilerin ortak ve ayrılan noktalarının fark edilmesini sağlamaktadır (Gubrium ve Holstein, 2002, s. 126). Biyografik araştırmalar, mültecilere ilişkin çalışmalarda sık kullanılmaktadır (Lechner, 2014). Odak genellikle mültecilerin yeni topluma entegrasyon sürecinde yaşadığı sosyal durum ve sorunlardır (Apitzsch ve Siouti, 2007). Biyografik yöntem, görüşme yapılan kişinin deneyimlerinin ve kendisi için önemli yaşantıların müdahale edilmeden dinlenilmesini içerdiği için, kişinin yaşamındaki önemli olayları ve kırılma noktalarını keşfetmede önemlidir. Bu çalışmada, görüşme yapılan kişilerin dillerine ve kültürlerine yabancı biri olarak, görüşmeci, onların deneyimlerini aktarmalarını kolaylaştırmak ve araya girilen sorularla önemli noktaların açığa çıkmasına engel olmamak için bu yöntemi tercih etmiştir.

Çalışma kapsamında altı ay ile üç yıl arasında değişen sürelerde Mersin ilinde yaşamakta olan Suriye vatandaşı beş anne ve onların çocukları ile görüşme yapılmıştır. Ayrıca Mersin ilinde bulunan ve sadece Suriyeli çocukların gitmekte olduğu Milli Eğitim İl Müdürlüğü’ne bağlı bir okula da gidilerek, okulun özellikleri ve okuldaki materyaller incelenmiş ve okul müdürü ile çocukların eğitim ve entegrasyon süreçlerine dair görüşülmüştür. Çalışma kapsamında görüşülen beş aileye, araştırmacının Mersin ilinde yaşayan tanıdıkları vasıtasıyla ulaşılan, Suriye’den Mersin’e göç etmiş olan Bayırbucak Türkmeni bir Suriye vatandaşından yola çıkılarak kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Görüşme amacına ve görüşme sürecine ilişkin bilgiler bu kişi aracılığıyla ailelere iletilmiş ve görüşme yapmayı kabul eden ailelerin ikametlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, Türkçe bilen çocuklar ile tercüman yardımı olmadan, Türkçe bilmeyen aile üyeleri ile ise hem Türkçe hem Arapça bilen Türkmen Suriye vatandaşının yardımı ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, Suriyeli çocukların göç süreçlerine ilişkin deneyimleri, çocukların kendi anlatımları yoluyla anlaşılmasına ve aktarılmasına çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmaya kendilerini ifade edebilecek yaş ve gelişim düzeyinde olan Suriyeli çocuklar dahil edilmiştir. Bu koşulu sağlayan Suriyeli çocukların birçoğunun eğitimlerini sürdürüyor ya da çalışıyor olmaları nedeniyle, hem ebeveynler hem de çocuklar ile görüşmelerin gerçekleştirilebilmesi için ailelere birden çok ziyaret yapılması gerektiği durumlar olmuştur. Suriyeli anneler, onların çocukları ve aynı zamanda ailelerle iletişim kurulması konusunda yardımcı olan kişinin görüşmeler için uygun ortak zamanlarının bulunması hususu çalışmanın yürütülmesini kısmen zorlaştıran bir etmen olduğundan, çalışmaya arzu edilen sayıda ebeveyn ve çocuk dahil edilememiştir. Çalışma kapsamında az sayıda Suriyeli anne ve çocukla görüşülebilmeye olsa da, göç sürecine ilişkin olarak çocukların bakış açılarının öncelenmesi ve etkin sosyal aktörler olarak konumlarının görünür kılınması bağlamında çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Mersin, Suriye'ye yakınlığı ve diğer illere nazaran daha iyi yaşam ve çalışma koşulları sunduğuna dair genel kanı nedeniyle, yüksek oranda Suriyeli göçü almış illerden biridir. 2014 itibari ile resmi rakamlara göre Mersin'de 58.800 Suriyeli yaşamaktadır ve resmi olmayan Suriyeli nüfusun 200.000'i bulunduğu dile getirilmektedir (Orhan ve Şenyücel, 2015, s. 32). Mersin ili, uzun süredir bu ilde ikamet eden Suriyeli ailelerin sayıca fazla olması ve buraya göç eden ailelerin genellikle Mersin kent merkezi içerisinde orta sınıf ailelerin oturduğu apartmanlarda oturması nedeniyle tercih edilmiştir.

Araştırmanın bulgularının aktarımında, görüşme yapılan kişilerin kişisel bilgilerinin saklı tutulması adına, görüşme yapılan anneler ve çocuklara ait anlatımlar her bir anne ve çocuğu için Anne 1, Çocuk 1; Anne 2, Çocuk 2 şeklinde ortak rakamlı kodlarla ifade edilerek sunulmuştur. Çalışma kapsamında 22 ve 46 yaşları arasında bulunan beş anne ve bu annelerin çocukları olan 6,7 ve 17 yaşlarında 3 erkek; 9 ve 16 yaşlarında iki kız çocuğu ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde toplanan veriler “aile ilişkileri ve ambivalans”, “okul ve arkadaşlık ilişkileri” ve “akışkan ev kavramı” başlıkları altında ortaya konarak ilişkisel sosyoloji literatürü çerçevesinde tartışılmıştır.

3.1. Aile İlişkileri ve Ambivalans

Göç sürecinde değişen aile/hane halkı ilişkileri, göç çalışmalarında mikro ve makro yapılara ilişkin yaklaşımlar arasında köprü kuran bir çalışma alanı olarak sıklıkla araştırmalara konu olmaktadır (Camacho, 2006, s.9). Ailedeki rol ve sorumluluklar, ilişkiler ve etkileşimler göç sürecinden etkilenecek şekilde değişmekte ve aynı zamanda bu değişimler göçe ilişkin süreçleri de etkilemektedir. Göç sürecinde, toplumsal cinsiyete ve karar alma mekanizmalarında etkin olan nesile dayalı hiyerarşik güç ilişkileri ve aile üyelerinin aileye ve eve dair algıları değişime uğrayabilmektedir (Camacho, 2006, s.10). Ev, bireyin kimlik algısını güçlendiren ve durağanlaştıran önemli bir işleve sahiptir. Artık bir eve ait olmama durumu, alışlagelmiş kimliklerin değişmesine ve belki yok olmasına yol açmaktadır (Zohdi, 2018, s.147).

Ebeveyn-çocuk ilişkisi, hem yakınlık hem bağımsızlık bağlamında, sosyal normların ve isteklerin çatışmasını içerdiğinden, diğer yakın bağlara göre daha fazla ambivalans yaşanmasına açık bir ilişkidir (Tighe ve ark., 2016, s.824). Kağıtçıbaşı (2014) göç süreçlerinde, aile ilişkileri bağlamında özerklik ve ilişkililik taleplerinin arttığını ifade eder. Ona göre, özellikle ailenin genç bireyleri için özerklik ihtiyacı, yeni bir kültüre entegrasyon sürecinde uyum sağlamaya duyulan gereksinimle birlikte artmaktadır ve artan özerklik ihtiyacı, aileden de genellikle destek görmektedir. Sosyal entegrasyon sürecinde ailenin genç bireylerinin ev sahibi toplumla temas ve etkileşim noktasında artan özerklik talepleri, aile içi güç dengelerini değiştiren bir unsur olmaktadır. Bireysel karar alma ve uygulama gibi alanlarda daha fazla özerklik talebinin bir çıktısı olarak, çocuk ve gençler aile için bir sosyokültürel aracı ve kolaylaştırıcı işlev görürler. Bu nedenle, değişen güç dengelerinin yaratacağı ambivalansa rağmen, bu talep aileler tarafından çoğunlukla olumlu karşılanır (Kağıtçıbaşı, 2014).

Bu çalışmada yer alan Suriyeli aileler, çocukların ev içindeki konumlarının değişmesine bağlı olarak, ebeveyn-çocuk ilişkisindeki güç dengelerinin de değişmesini deneyimlemektedir. Çocukların ev içi konumlarının değişmesinde etkili olan faktörlerden biri, Türkçe'yi yetişkinlere göre daha kolay ve hızlı öğrenmeleridir. Eğitimlerini sürdürme veya aileye destek olmak için çalışma yaşamına dahil olma, ev sahibi toplumun diline ve kültürüne daha çok temas etmeyi gerektirir. Ev sahibi toplumun dilini öğrenmeye başlama, sosyal entegrasyon sürecinde çocukların failliğini ve sosyal ilişki ağlarını geliştirmede etkili olan önemli bir araçtır. Çalışmada yer alan farklı yaş gruplarındaki çocukların anlatımları, göç edilen yerin dilini öğrenmenin aile ve sosyal çevre ilişkilerine etkisini ortaya koymaktadır:

Çocuk 1 (Erkek, 17 yaşında): Buraya geldiğimde daha çocuktum. Türkçem yoktu. Kilis'te çalıştım. İş sahibi çok bağıırıyordu. O yüzden ondan korkumdan çok kelime ezberledim. Öyle öğrendim Türkçe'yi. Dil öğrenince istediğin yerde çalışabiliyorsun. Herkesi anlayabilirim, derdimi anlatabilirim. Türk gazetesinde okumuştum. Suriyeli bir kadın birine adres sormuş, adam kadını anlamamış ve onu dilenci sanıp beş lira vermiş.

Çocuk 2 (Erkek, 6 yaşında): Diğer arkadaşlarımla okulda anlaşabiliyorum. Babam Türkçe bilmediğinden bazen alışverişte ona yardım ediyorum. Türk arkadaşlarımla beraber oyun oynuyorum. Türkçeyi yavaş yavaş anasımında konuşan çocuklardan öğrendim. Babam Türkçe'yi hiç bilmiyor ama annem biraz daha konuşabiliyor. Düzgün cümle kuramasa da birçok kelimeyi öğrendi. Öğretmenimle okula gelip görüşüyor ve az da olsa anlaşabiliyor.

Çocuk 4 (Erkek, 7 yaşında): Evde kardeşlerimin derslerine yardımcı oluyorum. Yeni konuşmaya başlayan kardeşime de Türkçe kelimeler öğretiyorum. Türkçe'yi okulda öğrendim.

Çocukların anlatımlarının da ortaya koyduğu üzere, ebeveynlerinden önce veya daha iyi düzeyde Türkçe öğrenmiş olmak, onların aile için rol ve sorumluluklarını değişime uğratmıştır. Ebeveynlerin Türkçe bilmediği ya da çok az bildiği durumlarda, çocukların derslerine destek olmaları mümkün olmamaktadır.

Ailede Türkçeyi daha iyi konuşan çocuk, hem ebeveynlerinin sosyal ağlara erişiminde, hem de diğer kardeşlerine ders çalıştırma, diğer aile üyelerine dil öğretme gibi aktivitelerde kolaylaştırıcı ve aracı rol oynamaktadır.

İlişkिलilik de özerklik gibi göç sürecinde artan bir aile içi davranış örüntüsü olmaktadır ve aile içi ilişkilerde bu yakın, sırt sırta pozisyon, aile üyelerine psikososyal destek sağlamaktadır (Kağıtçıbaşı, 2014). Göç süreci, hem özerklik hem de ilişkililik isteğini içermesi bağlamında çelişkili görünebilir, ancak Kağıtçıbaşı'na (2014, s.123) göre, “özerklik <-> bağımlılık (yetkinlik) ve ilişkililik <-> ayrıklık (kişiler arası mesafe) nin ayrı iki boyut olduğunu kabul edersek, o zaman aynı kişide her birinin farklı derecelerinin mevcut olabilmesi, böylece de ‘özerk-ilişkisel benlik’ oluşumu mümkün olur”. Ona göre göç süreci için hem özerklik, hem ilişkililik talebinin bir arada yükselmesi, ailenin sosyal entegrasyonunu kolaylaştırıcı ve sağlıklı bir ihtiyaçtır. Ebeveynler, çocuklarına karşı bakım sorumluluğu hissetmekte ve onların geleceği ve bağımsızlığı için en iyi olanı yapmak için mücadele etmektedir. Ancak, çocuklar da ailelerinin yeni bir kültür ve dille temas edebilmek için kendilerine daha bağımlı hale geldikleri bu sosyal ortamda, onlara destek olmak konusunda sorumluluk hissetmektedir. Kimi zaman bu artan bağımlılık durumu, ebeveynlerin çocukların eğitimi ve yeni yaşamlarına entegrasyonu konusunda yetersizlik hissetmelerine yol açmaktadır. Ebeveynler, çocukları ile ilişkilerinde bakım veren konumundan, sosyal ilişkilerinde onların yardımına ihtiyaç duyan bir konuma geçmişlerdir. Yeni bir kültüre uyum sağlamada baş etme becerileri ve stratejilere ilişkin değişen konum ve roller ambivalansın artmasına yol açmaktadır. Çocukların göç sürecinde artan özerklik ve failliyi, aile içi ilişkilerle sınırlı kalmamaktadır ve diğer sosyal ilişki ağlarında da sosyo-kültürel aracı ve kolaylaştırıcı rolleri ön plana çıkmaktadır:

Çocuk 2 (Erkek, 6 yaşında): Suriye’den gelenlerin çoğu dil bilmiyor ve işlerini halledemiyorlar. Ben Türkçe biliyorum diye beni çağırıyorlar ama ben de her yere yetişemiyorum. Belediyede, hastanede, postanede yardım ediyorum, genelde 20 TL veriyorlar.

Çocukların aile içerisinde ve diğer sosyal ilişki ağlarında değişen rol ve konumları, aile ilişkilerinde ambivalansın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Anneler, çocukların bu değişen rol ve konumları ekseninde, onlarla ortak bir dil kurma konusunda daha girişken olabilmektedir. Bu, şimdiye kadar olan süreçte bakım sorumluluğunun daha çok onların üstünden gerçekleşmesi ile de ilgilidir. Anneler, bu süreçte çocuklarının bu değişimine daha iyi adapte olurken, onların kültürel aracılık rolünden de daha çok faydalanabilmektedir. Örneğin, oyun parkları veya kapı önü oyunları gibi sosyal alanlarda, çocukların etkileşimleri aracılığıyla Suriyeli olmayan diğer annelerle iletişime geçebilmektedirler. Bu yeni kurulan ilişki ağları, karşılıklı olarak yabancılaşma hissinin azalmasına ve ortak etkileşim alanları oluşabilmesine imkan sağlamaktadır. Anne ve çocuk arasındaki bağımlılık ilişkisinin değişimden ortaya çıkan ambivalans, çocuğun kültürel aracılık rolünün güçlenmesi ile anneyi eve bağımlı konumdan daha aktif bir etkileşim sürecine geçirir. Görüşme yapılan anneler, hem dili çocukları yardımıyla daha kolay öğrenebilme, hem de çocuklar vasıtasıyla yeni sosyal ilişki ağları kurabilme yoluyla göç edilen toplumla olan etkileşimlerinin arttığını ifade etmişlerdir:

Anne 2 (22 yaşında): Eşim burada hiçbir iş yapamıyor çünkü hiçbir şey anlamıyor. Ben çocuğumdan biraz Türkçe öğrendim ama eşim hiç bilmiyor.

Anne 4 (30 yaşında): Çocukların okulundan tanıdığım bazı Türk anneler oldu. Onlardan biri bize yakın oturuyor. Zaman zaman onlara gidiyorum çocuğumla birlikte.

Suriyeli ailelerin çocuklarının bir kısmı, zorunlu göç sürecinde, anne veya babalarından uzak kalma ve yakın akrabaların oluşturduğu destek ağının içerisinde yaşamayı deneyimlemişlerdir. Birçok aile ve akrabalık ağı içerisinde, babanın Suriye’de hapiste olduğu, başka bir yerde yaşamak durumunda olduğu ya da kendisinden haber alınamadığı örnekler bulunmaktadır. Bu durum, daha çok akrabalık bağı temelinde şekillenen, ailelerin bir arada yaşadığı, ya da birbirlerine maddi ve manevi anlamda destek olduğu, daha geniş sosyal destek ağlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yeni oluşan bu figürasyonlar, içinde

bulunan yetişkinler ve çocuklar için yeni ve karmaşık duyguların deneyimlenmesi ve bağımlılık ilişkisindeki değişimler bağlamında ambivalansın artması anlamına gelmektedir.

Anne 4 (30 yaşında): Eşim bizi erkek kardeşi ile buraya gönderdi. Kendisi de gelecekti ama sonradan hapse girdiğini öğrendik. Şu an ondan haber alamıyoruz. Onun olmaması, beni ve çocukları çok etkiliyor. Küçük çocuklar çok anlamıyor ama büyük olan bu duruma çok üzülüyor ve öfkeleniyor. Çalışmak zorunda kaldı. Okula gidemiyor. Bizi şu an o geçindiriyor.

Benzer şekilde, ailenin en büyük erkeği çocuğu konumunda olan Çocuk 1'in, babası Hollanda'da, annesi ve kardeşleri burada yaşamaktadır. Babasının Suriye'de albay olduğunu ve Suriye'den ilk kaçanlardan olduğunu anlatmaktadır. Babası Hollanda'da mülteci konumundadır. Ailenin en büyük erkek çocuğu olarak, annesi ve kardeşlerinin sorumluluğunu üstlenmek istediğini, ancak burada iş bulamadığını söylemektedir:

Çocuk 1 (Erkek, 17 yaşında): Gidebilsem babamın yanına gideceğim ama burada da kalabilirim. Gitmek istemiyorum ama zorundayım. Orada bir geleceğim olabilir. Avrupa'da mülteci hakkı var ama burada yok. Türkiye'de geleceğimiz kötü, o yüzden kardeşlerim için Hollanda daha iyi. Ben belki Türkiye'de kalabilirim. Çünkü Türkçe biliyorum, çalışabilirim. Çalışma hakkım olsa burada kalırdım.

Çocuğun kendi hayatını kurma isteği ve geleceği için en iyi olanı yapabilme endişesi, aileye olan sorumluluk hissi ile zaman zaman onu çatışmalı bir duruma ve artan bir ambivalansa sokmaktadır. Babası Hollanda'da olduğu için, evdeki sorumluluğu artmıştır ve ailesi için hem bir bakım veren, hem de bir kültürel aracı konumundadır. Annesi ve kardeşleri, onun desteği ile buradaki yaşantılarına daha kolay uyum sağlamaktadır. Bu yüzden annesinin ve kardeşlerinin Hollanda'ya babasının yanına gitmeleri, onu mekânsal olarak daha bağımsız hale getirecektir. Onun, daha iyi iş fırsatları ve gelecek sunabilecek yerlere gitme kararı alabilmesi kolaylaşacaktır.

Aile üyelerinin bir kısmının farklı lokasyonlarda olması, aile üyelerinin karşılıklı bağımlılık ilişkileri nedeniyle, diğer üyelerin gelecek planları üzerinde çatışmalı duygular ve belirsizlik oluşmasına neden olabilir (Jørgensen, 2016, s.2). Çocuklar için bu bağımlılık ve hareketlilik kısıtlılığı, yasal statüleri nedeniyle daha yüksek durumdadır. Bu bağlamda çocuklar, entegrasyon sürecinin aktif birer faileri iken çeşitli kısıtlılıklarla da mücadele etmek durumunda olan bağımlı bir pozisyondadır (Jørgensen, 2016, s. 2).

Ailelerin destek alabildiği ilişki ağları ne kadar genişse, yaşadıkları uyum zorlukları da o kadar azalmaktadır. Bununla birlikte, ailede anne ve baba arasındaki destek ve bağımlılık ilişkisinde de değişimler görülmektedir. Babanın, ailesi için daha rahat bir yaşantı sağlayabildiği günlerde, anne ve çocuklar ile olan ilişkilerinde bakım veren konumu daha ön planda iken, yeni yaşamlarında aynı imkanın olmayışı, onun aile içerisindeki konumunu farklılaştırmıştır ve ailenin diğer üyelerine bağımlılık düzeyini arttırmıştır. Anne için ise bu değişim, yeni sosyal ilişkiler kurma, ailenin ihtiyaçlarına çözüm sağlama ve sosyal destek ağlarını genişletme anlamında daha aktif bir konum almasına yol açmıştır. Bu durum, anne ve baba arasında da ambivalansın yükselmesine neden olabilmektedir. Yani anne, baba ve çocuk arasındaki ilişkisel figürasyon bağlamında, annenin baba ile olan ilişkisinde bağımlılıktan bağımsızlığa, annenin çocukları ile olan ilişkisinde bağımsızlıktan bağımlılığa doğru bir kayma gerçekleşmesine neden olmuştur.

3.2. Okul ve Arkadaşlık İlişkileri

Göç sürecinde, kimliğin bir parçası olarak değişime uğrayan unsurlardan biri de, Ward ve Kennedy'nin (1992) "sosyokültürel uyum" olarak tanımladığı "yeni kültüre uyma ve içerisinde etkin şekilde faaliyet gösterebilmeye" ilişkin becerilerdir (akt. Kağıtçıbaşı, 2014, s.122). Sosyokültürel uyum süreci, ev sahibi kültür tarafından kabul edilebilir ve göçmen grup tarafından önemli görülen belli davranış, değer ve ilişkilerin değişmesi ya da korunmasını içeren bir pazarlık sürecidir (Kağıtçıbaşı, 2014, s. 122). Bu süreç, her iki grubun da talep, ihtiyaç ve sınırlarının karşılıklı şekilde anlaşılmasını ve değerlendirilmesini içeren ilişkisel bir süreçtir. Sosyokültürel uyuma ilişkin iki grup arasındaki alışveriş sosyal yaşamdaki temaslarda

kendini göstermektedir. Suriyeli aileler için bu temas noktaları çocukların öğrenim ve sosyalleşme ihtiyaçları ile birlikte artmaktadır.

Suriyeli aileler için eğitim, çocuklarının geleceğini kurtarmada önemli bir araçtır ve mevcut imkânsızlıklara rağmen, çocuklarının eğitimlerini sürdürebilmeleri için fedakârlıkta bulunmaktadırlar. Bu fedakârlık düzeyi, ailelerin sahip olduğu, kültürel, sosyal ve ekonomik kaynaklara göre değişiklik göstermektedir. Suriyeli ailelerin Türkiye’deki statülerinin geçici koruma oluşu ve bu sürece ilişkin işleyişin yavaşlığı, sosyal yaşama entegrasyonu güçleştiren bir etmen olabilmektedir. Görüşme yapılan anne ve çocukların anlatımlarının ortaya koyduğu üzere, bazı ailelerin geçici koruma belgesini alma süreçlerinin henüz tamamlanmamış olması, ailelerin çocuklarının eğitimlerini destekleyebilmelerini oldukça kısıtlamaktadır:

Anne 1 (46 yaşında): Bu okulun açılması için hepimiz yardımda bulunduk. Mesela ben arabamızı sattım ve okula bağışladım. Çünkü çocukların okuması gerek. Onların geleceğini düşünmek zorundayız.

Anne 5 (42 yaşında): Geçici koruma kimlik belgesi olmadan hiçbir şey yapamıyorsun. Hastaneye gidemiyorsun. Okula yazdıramıyorsun. Kimlik de zor çıkıyor. Bizimki hala çıkmadı. Sürekli sonra gelin diyorlar. Suriyeli okuluna kimliksiz girilebiliyor ama diğer okula girilemiyor.

Çocuk 5 (Kız, 16 Yaşında): Burada lise diplomamı alıp, hukuk okumak istiyorum. Ancak bunun olup olamayacağını bilmiyorum. Henüz geçici koruma kimliğimiz olmadığı için okula başvuramıyorum. Sanırım üniversiteye gidebilmek için Türkçe’yi öğrenmem gerekiyor. Ailem bu konuda bana çok destek olamıyor çünkü onların da bilgisi yok ve şu an zor şartlarda yaşıyoruz.

Çalışmaya katılan aileler, ilkokul çağının başlarında olan çocuklarını, özellikle Türkçe öğrenebilmeleri için “Türk okuluna” gönderme eğiliminde olmuşlardır. Çocuklarının Türk çocukları ile aynı okula gitmeleri, onlar için entegrasyonu kolaylaştıran ve kültürel aracılık rollerinin gelişmesini hızlandıran araçlardan biridir:

Anne 2 (22 yaşında): Türk okuluna dil öğrensin diye gönderdim. Çünkü geri dönme umudumuz yok, mecburen çocuklar Türkçe öğrensin istiyoruz. İlk sene çok zorluk çekti. Çünkü evde Türkçe bilen olmadığından ona yardım edemedik. Okula kayıttan zorluk çekmedik. Okula uyumda zorluk yaşamadı.

Çocuk 3 (Kız, 9 yaşında): Türk okuluna gidiyorum. Suriye’de anasınıfını ve birinci sınıfı okudum. Suriye’de daha rahattım. Orada daha çok oyun vardı. Okulda mutluyum, herkes benimle oynuyor. Türkçe bilmediğimden başta zorlandım. Önce öğretmen bir şey sorduğunda bilemiyordum, şimdi biliyorum. Sınıfımdaki tek Suriyeli benim. Öğretmen olmak istiyorum.

Çocukları ilkökul çağının üstünde yaşlarda olan aileler ise müfredat ve dil konusunda uyum zorlukları çekmemeleri açısından, çocuklarını Suriyeli okuluna göndermeyi tercih etmektedir. Ancak okulun imkânları, fiziki koşulları ve Türkçe saatlerinin kısıtlı olması hem aileler hem çocuklar açısından memnuniyetsizliğe neden olmaktadır:

Anne 3 (26 yaşında): Suriyeli bir çocuğun burada okumasının çok artışı var. Ama öğretmenler dövüyorlar ve çok bağıyorlar. Çocuklar okula çok isteyerek gelmiyor. Okul binası çok kötü. Burası okul değil, çocuğun oynayacak alanı yok. Milli eğitimden bir para gelmiyor.

Çocuk 1 (Erkek, 17 yaşında): Okulda Türkçe az öğretiliyor. Öğrenmek için sokakta olmak lazım. Diğer insanlarla kaynaşmak ya da çalışmak lazım. Bazen çocuğu okulda dövüyorlar diye aileler çocukları okula göndermek istemiyorlar. Bazen ulaşım için para yok diye göndermek istemiyorlar. Bazen de bahçede çalışıp eve para getiriyor diye.

Anne 3 (26 yaşında): Çocuklar senenin ortasında başladılar okula. Ben Türk okuluna göndermeye niyetliydim ama hiç Türkçe bilmedikleri için korktum. Keşke gönderseymişim. Suriyeli okulunda Türkçe dersi sadece bir saat. Türkçe öğrenmeleri zor ve Türkçe bilmeden çok zor burada hayat.

Suriyeli Okulunun Müdürü (Erkek, 42 yaşında): Okula kayıtlı 507 öğrenci var. 100 kadarı okula gelmiyor, genelde çalışmaya gidiyorlar. Burada ortaokul düzeyi ve ilkokul düzeyi sınıf var. Aileler, çocuk küçükse veya biraz Türkçe biliyorsa Türk okuluna gönderiyorlar. Burada haftada 5 saat Türkçe dersi var ve yeterli olmuyor. Devletin bu okula ayırdığı resmi bir ödenek yok. Yardımlarla sürdürüyoruz burayı. Öğretmenlerin maaşlarını UNICEF ödüyor. Mersin genelinde 16 tane Suriyeli okulu var bildiğim kadarıyla. Ancak öğretmen kalitesi kötü. Milli Eğitim Müdürlüğü'nün branza göre öğretmenleri sınavdan geçirmesi gerekiyor, ama öyle olmuyor. Örneğin biri gelip, ben Suriye'de öğretmendim diyor, sahte diploma getiriyor. Biz onun sahte olduğunu anlayamıyoruz bile. Genelde birileri ihbar edince anlaşılıyor.

İlkokul çağındaki çocuklar için, çocukların eğitim almalarının ve meslek sahibi olmalarının, onların gelecek planları açısından önemi aileler tarafından vurgulanan bir faktör olsa da, çocukların yaşı ilerledikçe eğitim onlar için de geleceklerini şekillendirme bağlamında başat bir öğe konumuna geçmektedir. Ancak eğitim fırsatlarına ilişkin belirsizlikler ve hakları konusunda bilgi ve farkındalıkların düşük olması, gelecek planlaması açısından onlar için engel oluşturmaktadır. Bu belirsizlik, eğitimlerinin bir kısmını Suriye'de almış ve burada devam ettirmek zorunda olan, yaşı daha büyük çocuklar için daha da fazladır. İlkokula Türkiye'de başlayan ve öğrenim yaşantılarının başında olan çocuklar için, iki öğrenim sistemi arasındaki farklılıkları ve buraya ait olmama hissini daha az yaşıyor olmaları nedeniyle, belirsizliğin daha az deneyimlenmesi söz konusudur.

Suriyeli Okulunun Müdürü (Erkek, 42 yaşında): Türkçeyi genelde çocuklar ya Türk okulunda, ya da çalıştıkları yerde öğrenebiliyor. Erkek çocuklar bu açıdan daha kolay öğreniyor çünkü genelde 10-12 yaşına gelince eve yardım edebilmek için çalışmaya başlıyorlar. Kız çocukları çok istekli ancak okumayı sürdürme açısından fazla şansları yok. Ortaokul düzeyine gelince hem kız çocuklarının hem erkek çocuklarının okula devam etme oranı çok düşüyor.

Çocuk 1 (Erkek, 17 yaşında): Araplar kızları çalıştırmaz. Ama kızın çalışması lazım, çıkması lazım, gezmesi lazım. Başka türlü kaynaşamaz, dil öğrenemez. Okuldaki kız çocuk sayısı ilkokulda fazla ancak ortaokul, lise çağında kız çocukları pek okula gönderilmez. Lise sınıfında erkek de az, çünkü hepsi çalışıyor neredeyse.

Çocukların sosyal ve kültürel kimlik belirsizliği ile baş etme kapasitesi mevcut sosyal ağlara ne kadar iyi entegre oldukları ve kendi ağlarını nasıl oluşturdukları ile ilişkili olarak incelenebilir. Görüşme yapılan Suriyeli anne ve çocukların anlatımları, ailenin özellikle küçük yaşta çocuklarının Türk okullarında eğitim almalarının, sosyokültürel uyum açısından kolaylaştırıcı bir etmen olduğunu ortaya koymaktadır. Daha büyük yaşta erkek çocukları ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir görünümü olarak ailenin ekonomik iş gücü olarak görülmekte ve eğitimlerini sürdürmek yerine çalışma yaşamına dahil olmaktadır. Ancak bu eşitsizlik ve zorlukların getirdiği çalışma yaşamı, onlar için sosyal entegrasyonu kolaylaştırıcı yeni sosyal bağlantılar anlamına da gelebilmektedir. Ailenin yaşça büyük kız çocuklarının eğitimlerini sürdürmeleri ya da çalışma yaşamına dahil olmaları yaygın kabul gören bir durum değildir. Toplumsal cinsiyete dayalı bu eşitsizlik, göç sürecinin zorlukları ile baş etmeye yardımcı sosyal ağlarla teması zorlaştırarak, onları ailenin diğer çocuklarına göre dezavantajlı konuma sokmaktadır.

Okul dışında, arkadaşlık ilişkileri de, çocuklar için formal olmayan öğrenme, destek ve etkileşim kanalları sunmaktadır (Devine, 2009, s. 527). Arkadaşlığın kendine has kuralları vardır ve sosyal grubun normlarına göre kişinin o gruba kabul edilmesi için gerekli nitelikler farklılık gösterir (Devine, 2009, s. 527). Çocukların bir ilişkiye kabul edilmeleri için sahip olmaları gereken beceri ve özellikler arasında etnik kimlik önemli yer tutmamaktadır. Çocuklar, bir ilişki başlatma sürecinde, etnik kökene yetişkinler kadar önem vermedikleri için daha hızlı şekilde etkileşime geçebilmektedir (Schaeffer, 2013, s.1223). Ancak bazı araştırmalarda, göç etmiş ve etnik kimliği farklı çocukların kültürel farklılıklarını yansıtan aksan, giysi gibi

özelliklerini en az seviyede gösterme eğiliminde oldukları, bu durumun ise “öteki” olarak konumlandırılan çocuk için bir baş etme mekanizması olduğu belirtilmiştir (Devine, 2009, s. 528).

Schaeffer (2013), çocukların kültürel aracılık rollerini ve etnisiteler arası komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri kurulmasındaki aktif etkilerini incelediği araştırmasında, çocukların bu özelliğinin yeni yerleşilen yere entegrasyonda önemli bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre, yetişkinler için etnisiteler arası etkileşim ağları oluşturma mekanları yerel eğlence merkezleri ve restoranlar iken, çocuklar için kamuya açık parklar ve oyun alanlarıdır. Ancak ailelerin, çocukların kültürel aracılık işlevlerinden sıkça yararlandıkları oyun alanları ve komşuluk ilişkileri gibi bu alanlar, zaman zaman da onların “öteki” olarak konumlandırıldıkları olumsuz deneyimlerle karşı karşıya gelmelerine yol açabilmektedir. Devine (2009), mülteci ve göç etmiş ailelerin çocuklarının okul yaşantılarında kendi kimliklerini oluşturma ve konumlandırma süreçlerini incelediği araştırmasında, çocukların yeni bir toplum ve kültüre uyum sağlama sürecindeki rollerine ve onları “misafir eden” toplumun kendilerini “zararlı” görme eğilimi ile baş ederken aidiyet ve kimlik oluşturma mücadelelerine değinmiştir. Çocuklar, göç eden aile ve onları misafir eden toplum arasında önemli bir köprü görevi görmektedir (Devine, 2009, s. 524). Nowicka (2006, s. 1073), ulus ötesi kimliklere sahip çocukları, kimliklerin esneklik ve dönüşümselliğini yansıtan geç modernite bireyleri olarak tanımlamıştır (akt. Devine, 2009, s. 524). Ona göre bu çocuklar, ne ebeveynlerinin ne de tek kültürlü akranlarının baş etmek zorunda olmadığı kimlik ve aidiyet zorlukları ile mücadele etmektedir. Görüşme yapılan anne ve çocukların anlatımları da, çocukların göç sürecinde deneyimledikleri aidiyet ve kimlik oluşturma zorluklarını ortaya koymaktadır:

Anne 2 (22 yaşında): Burada çocuklarla en çok parka gidiyoruz. Hava kötü olduğunda ise alışveriş merkezindeki oyun alanına gidiyoruz. Orada hem Türk aileler, hem de Suriyeli aileler oluyor. Çocuklar tüm çocuklarla ayırt etmeden oynuyor. Diğer çocuklar bazen “siz Türkiye’den gidin, niye

geldiniz? Dönün memleketinize” diyorlarmış. Ama çocuklar okulda mutlu, herşeyi olumlu anlatıyorlar. Dil öğrendiklerinde bu sorunlar azalıyor.

Anne 3 (26 yaşında): Türk çocuklar bazen aralarına almıyorlar anlaşımadıkları için. Bazıları iyi, bazıları kötü davranıyorlar. Bir aile var, çocuklarıma özellikle iftira atıyor buraları kirletiyorlar diye. Hatta Arapça sövmeyi öğrenmişler, Arapça kötü şeyler söylüyorlar. Çocuklar bu yüzden hiç dışarı çıkmak istemiyorlar, korkuyorlar.

Çocuk 5 (Kız, 16 yaşında): Geçen teyzemin kızı bir evin bahçesinden çiçek aldı. Suriye’de alabilir ama burada alamaz. Ev sahibi hemen “bir daha yaparsa, sizi evden çıkarırım” dedi.

Çocuk 1 (Erkek, 17 yaşında): Bazı aileler çocuklarına Araplara karışma, onlarla oynama diyorlar. Burası milliyetçi de bir bölge. Bazısı iyi davranıyor, bazısı kötü. Ama genelde aileler çok istemiyorlar kaynaşmayı. Ama Suriyeliler de milliyetçi. Kendi memleketlisini tutuyor. Örneğin bu okulda da Halepli öğretmen gelen yardımı Halepliye veriyor. Ama bu yanlış.

Suriyeli çocukların, Türkçe’yi hızlı öğrenmelerini etkileyen önemli bir faktör, okullarındaki ya da mahallelerindeki diğer çocukların oyunlarına ve etkinliklerine dahil olma motivasyonlarıdır. Bir yetişkinin, diğerleri ile iletişim başlatması ve özellikle sürekli bir bağ kurabilmesi için, daha çok kültürel ve sosyal norm engelini aşması gerekmektedir. Sadece dil engelini aşmak, kolaylaştırıcı olsa da, sosyal entegrasyon açısından yeterli olmayabilir. Çocuklar içinse, oyun arkadaşlığı sayesinde, yetişkinlerden daha kolay bir şekilde bir ilişkiye kabul edilme imkanı vardır ve bu ilişkinin talepleri ve sorumlulukları yetişkin ilişkilerine göre daha az olabilir. Bu bağlamda, oyun alanları ve parklar çocuklar için kültürel temas ve yeni ağlar kurma alanlarıdır. Aileler, çocukları aracılığıyla okul, parklar ve çocuk oyun alanları gibi mekanlarda diğer ailelerle etkileşime geçmek durumunda kalmaktadır. Bu etkileşim sadece parklar ve oyun alanları ile de sınırlı değildir; alışveriş, komşuluk ilişkileri ve sokakta bir gezinti dahi bu etkileşimler için elverişli mekanlar olabilir. Çocukların entegrasyonu kolaylaştırıcı ve kültürel aracılık rolleri, diğer çocuklarla

etkileşimleri sonucunda oluşmaktadır. Bu etkileşim sürecinde, Türk çocukları da benzer şekilde, ailelerin çok aşına olmadıkları bu yeni komşularına ilişkin önyargılarını azaltmada bir aracı rol üstlenmektedir.

3.3. Akışkan “Ev” Kavramı

Göç süreci, farklı bir kültür ve dilin içinde kendini yeniden konumlandırmaya çalışan birey için, şimdiye kadar içinde bulunmuş olduğu sosyal öğrenme ve alışkanlıkların yanı sıra, yeni etkileşimleri ve öğrenmeleri zorunlu kılar. Göç sürecini yaşayan kişinin ikiye bölünmüşlük hali onu eski ve yeni arasında melez bir konuma koyar ve ambivalans içinde bırakır (Zohdi, 2018, s.147). Birey, iki farklı yaşantının etkisinde, yeni etkileşimler, ihtiyaçlar ve değişen sosyal rollerle birlikte yeni bir kimlik oluşturmaya başlar. Kimlik ve rol değişimine ilişkin bu süreç, hem birey hem de etkileşimde bulunduğu diğerleri için ambivalans duygulanımlarla iç içedir. Bu süreç, eskinin ve yeninin iç içe geçtiği, yeni ilişkilere dahil olma ve bazı ilişkilere ayrılmanın kendini gösterdiği, bireyin geliştirdiği çeşitli stratejilerle bu değişimleri kontrol etmeye çalıştığı, yeni bir kimlik inşa etme sürecidir.

Göç eden aileler için, yeni bir ülkede yaşam kurmayı başarmak ve arkada bıraktıkları ülke ile bağları korumaya çalışmak oldukça baskı ve çatışma deneyimlenmesine neden olmaktadır (Sime ve Fox, 2015, s.378). White’a (1992, 2008) göre kimlikler, sosyal ilişkilerde güvenli bir durum arayışı içerisinde kontrolü sağlamak için beklenmedik durumların ve diğer kimliklerle etkileşim için rekabetin olduğu bir ortamda ortaya çıkar (akt. Mützel, 2009, s. 874). İlişkisel sosyoloji bakış açısına göre, kimlikler hareket halindeki yaşamların içerisinde dinamik haldedirler. Bu açıdan, göç eden çocuklar için, kendilerini ait hissettikleri ev ve kimlik, ebeveynlerinden farklı olarak kökensel anlamlar yerine daha ilişkisel, akışkan ve melez anlamlar taşıyabilir ve göç süreci içerisinde yeniden ve yeniden inşa edilir (Ni Laoire ve ark., 2010, s.158).

Görüşme yapılan anne ve çocuklar, gelecek planlarında Suriye’ye bir gün dönecekleri ihtimaline yer vermemektedir. Bu durum, dönme konusunda isteksiz olmalarından değil, umutsuz olmalarından kaynaklanmaktadır. Onlar için ev kavramı artık Suriye’den ziyade Türkiye anlamına gelmektedir ancak

Türkiye de onlar için henüz tam anlamıyla kabul gördükleri ve entegre oldukları bir ev değildir. Aileler için artık ne Suriye ne de Türkiye tam anlamıyla “ev” değildir ve aileler çocuklarının burada diğer çocuklardan “farklı” gördüklerini ve iki kültür arasında arada kalmış durumda olduklarını hissetmektedir. Buradaki “öteki” konumları onları yeni bir kimlik ve ev oluşumu anlamında eşikte bırakmaktadır:

Çocuk 1 (Erkek, 17 yaşında): Savaş biterse geri döneceğiz, çünkü burada bizim için yaşam zor. Suriyelinin sigortası yok, işe gidiyor ama hakkı yok. İş sahibi maaşını vermeyebilir. Polise gitse haksız durumda, çünkü çalışma hakkı yok. Ancak geri dönmemiz de zor. Burada kalacaksak haklarımızın olması lazım.

Çocuk 5 (Kız, 16 yaşında): Suriyeliler burada vatandaş olmak istemiyor, sadece yaşamak istiyorlar. Türkiye’yi seviyoruz ama vatanımız burası değil.

Çocuk 3 (Kız, 9 yaşında): Suriye’de sekiz katlı binamız vardı, yıkıldı. Artık orada evimiz yok. Burada mutluyum ve burada kalmak istiyorum, öğretmen olmak istiyorum.

Anne 2 (22 yaşında): Geri dönme umudumuz yok, mecburen çocuklar Türkçe öğrensin istiyoruz.

Günümüzün hareketlilikler dünyasında, ev kavramının ve onunla ilişkilendirilen, aidiyet, güvenlik ve bağlılık hissinin, sabit fiziksel mekanlara sıkıştırılması pek de mümkün görünmemektedir. Ev kavramı, belirli bir fiziksel mekan ve pozisyon yerine, çoklu sosyal aidiyet ve bağlılık alanları ile ilişkili, hareketli bir kavram haline gelmiştir (Ni Laoire ve ark., 2010, s. 157). Sosyal bilimlerdeki bu postyapısalcı gelişmelerle bağlantılı olarak, çocukluk, gençlik, kimlik, etnisite, uyruk, ırk gibi sosyal ve kültürel kategorilerin de durağanlığı ve sabitliği sorgulanır hale gelmiştir ve bunların çocukların ve gençlerin yaşantılarındaki anlamlarına ilişkin yeni bakış açıları gündeme gelmiştir (Ni Laoire ve ark., 2010, s. 157). Birçok çalışmada, yaşamın karmaşık gerçekliklerinin yol açtığı farklı bağlamlara ilişkin olarak, uluslararası yaşantıları olan çocukların çoklu, kesişen, akışkan ve etkileşimsel kimlikler geliştirdikleri ortaya konmuştur

ve bu çocukluğa ilişkin bağımlı, durağan ve sabit algıya da meydan okumaktadır (Ni Laoire ve ark., 2010, s. 157).

Aileler tarafından Suriyeli okulu şeklinde adlandırılan okulun duvarlarında Suriyeli çocukların çizdiği resimler mevcuttur. Çocukların, resimlerinde, yanan ağaçlar ve binalar, tanklar ve Suriye bayrağını taşıyan ağlayan bir kadının olduğu figürler göze çarpmaktadır. Çocukların Suriye'deki savaşı ve oradaki mevcut durumu algılayış şekillerinin resimlerine yansıdığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, elinde Türk bayrağı ve Suriye bayrağı taşıyan el ele tutuşmuş çocuklar, bir yarısında Suriye bayrağı, diğer yarısında Türk bayrağı olan kelebek figürü gibi iki ülkeyi eşit ve olumlu konumda resmeden resimler de mevcuttur. Çocukların resimlerinde iki ülkeye de yaptıkları eşit ve olumlu vurgunun, onların iki kültür arasında arada kalmış konumlarının ve “ev” kavramına ilişkin yaşadıkları ambivalansın bir yansıması olduğu düşünülmektedir.

4. SONUÇ

İlişkisel sosyoloji, faillik kavramına getirdiği yeni bakış açısıyla, mültecilik ve ulus-aşırı göç çalışmalarında etkili olmuştur. Bu teorik bakış açısında yapısal hususlar failden ayrılamaz, onun bir parçası ve tamamlayıcı kısmı olarak kavramlaştırılır (Köngeter ve Smith, 2014). Bu açıdan faillik, aktörün bir özelliği değil aktörün faaliyetlerinden, eldeki kaynaklardan, ağlardan ve ittifaklardan ortaya çıkan herhangi bir sosyal durumun yapısal bir bileşenidir (Köngeter ve Smith, 2014). Bu bağlamda, ulus-aşırı göç ve mültecilik sadece mültecilerin yaşamlarını ve kimliklerini etkileyen bir süreç değildir, onların hareketliliği bir çok yeni, değişen ve birbirini etkileyen sosyal ilişki ve sosyal anlam ağları yaratır.

Göç ve mültecilik, sosyal ağların gelişiminin özel bir biçimidir ve ailelerin buna ilişkin deneyimleri ve çocukların bu süreçte ilişki ağlarını yeniden şekillendirme ve yeni ilişki ağları kurmadaki rolleri yakın zamanda araştırmalara konu olmaya başlamıştır (Sime ve Fox, 2015, s.378). Göç edenler için, göç edilen yerde yeni bir yaşam kurma, yabancı bir toplum içerisinde aidiyet geliştirme ve yeni bir kimlik kazanma süreci zorlu, çatışmalı ve sancılı bir süreçtir. Yapılan çalışmalar, bu süreçte aile içi ilişkilerde de değişimlerin ve çatışmaların olduğunu ve çocukların aile kararları üzerinde daha etkili ve aktif bir konuma geçtiğini göstermektedir (Sime ve Fox, 2015, s. 378). Çocukların artan aile kararlarını etkileme güçleri birlikte, eğitim yoluyla dili hızla öğrenmeleri sonucu gelişen kültürel aracılık rolleri (Schaeffer, 2013) ve göç edilen yerdeki kişilerle yeni sosyal ağlar ve etkileşimler kurulmasındaki aktif rolleri de (Devine, 2013; Ní Laoire ve ark., 2011) öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, ambivalans kavramı, Suriye'den Mersin'e göç etmek durumunda kalmış Suriyeli ailelerin çocuklarının aile, okul ve arkadaşlık ilişkileri ve ev algılarının değerlendirilmesinde, sosyolojik bağlamda ve ilişkisel sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Ambivalans, kişinin uzun süredir alışık ve aşına olduğu ilişkisel figürasyonlar içerisindeki rolüne ilişkin hissettiği bağımsızlık ve özerklik duygusunun, bağımlılık ve muhtaçlık duygusu ile aşama aşama yer değiştirmesi karşısında deneyimlenen bir durumdur.

Bir yerden başka bir yere göç etmiş veya göç etmek durumunda kalmış kişiler için yeni ilişkisel figürasyonlar; yeni sosyal etkileşimler ve çelişkili duygulanımlar anlamına gelir. Sosyolojik bağlamda ambivalans, göç edenlerin bu süreçte deneyimlemekte olduğu etkileşimsel ve geçici karmaşıklığı ortaya koymada önemli bir kavram olarak ortaya çıkar.

Ambivalansın sosyolojik bağlamda değerlendirilmesi, bireysel bir deneyime indirgenemeyeceğini ifade etmektedir. Ambivalans, insanlar arası ilişkilerdeki bağımlılık ve yakınlık değişkenlerine göre şekillenen, dinamik ve etkileşimsel bir süreçtir. Onun dinamik yapısı, ilişkileri dönüştürücü gücünden kaynaklanmaktadır. Kişilerin ambivalansla başa çıkma ve onu yönetme süreçleri, kimlikleri ve sosyal rollerindeki değişim için bir katalizör görevi görmektedir (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011, s. 212). İlişkilerdeki bakım ve destek ihtiyaçlarına ve buna bağlı olarak karar verme süreçleri, roller ve sorumluluklara ilişkin değişimler, ilişkisel figürasyonların yeniden düzenlenmesine neden olur (Hillcoat-Nallétamby ve Phillips, 2011, s. 212). Bu durum birçok geniş ilişki ağı için geçerlidir ve ambivalans kavramının bu ilişki ağları içerisindeki katalizör etkisinin incelenmesi, bu sosyal değişimlerin ilişkisel boyutta daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Göç ve mültecilik alanında çalışan araştırmacılar, ailenin karar alma süreçlerine etkilerinin ve göç sürecine ilişkin öznel deneyimlerin araştırılması yoluyla, çocukların failliğini ortaya koymaya çalışmışlardır (Jørgensen, 2016; Sime ve Fox, 2015). Göç edenler, bu süreçte birçok sınırlar arası ilişki ve etkileşimde bulunurlar ve hem geldikleri ülkenin, hem yerleşilen ülkenin ve bazen diğer başka geçiş ülkelerinin sosyal ve kültürel kimliklerini içeren ilişkiler ağını yönetmek durumundadırlar (Jørgensen, 2016, s. 3). Bu hem yetişkinler, hem çocuklar için birçok yeni deneyim ve duygu yaşama anlamına gelmektedir. Ancak çocukların bu sürece ilişkin deneyimleri yetişkinlerden farklı olabilir ve bu bağlamda çocukların öznel deneyimleri ayrı şekilde incelenmeyi ve keşfedilmeyi gerektirir (Jørgensen, 2016, s. 3). Bu bağlamda, göç

sürecindeki çocukların anlatımları, bu sürecin ve onların deneyimlerinin anlaşılması anlamında önemli katkı sağlamaktadır.

Çocukların göç sürecine ilişkin deneyimlerini ele alan birçok çalışmada olduğu gibi (Ní Laoire ve ark., 2010, Jørgensen, 2016), bu çalışma da çocukların kendi kimliklerine, ilişkilerine ve geleceklerine dair aktif rollerini ve deneyimlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Çalışma, zorunlu göç nedeniyle yeni bir yaşama entegre olmaya çalışma sürecinde, çocukların aile ve sosyal çevre ile etkileşimlerinde aldıkları aktif rolün hem onları hem de ilişkide oldukları diğer kimlikleri değiştirebildiğini göstermektedir. Bu değişim ve rollerdeki farklılaşma, ilişkilerdeki ihtiyaç ve destek alışverişini, dolayısıyla güç ve bağımlılık dengesini de etkilediğinden karşılıklı olarak ambivalansı arttırabilmektedir. Ancak bu süreç, sabit ve durağan değildir ve yeni etkileşimler ve hareketliliklerle birlikte ambivalans da figürasyonlar içerisindeki kimlikler gibi değişime açık konumdadır.

Göç süreçlerine ailelerinin yanında veya ailelerinden uzakta, çok çeşitli konumlarda dahil olabilen çocukların bu sürece ilişkin deneyimleri de birbirinden oldukça farklı ve çok yönlü olabilmektedir. Çocukların deneyimlerine ilişkin ortak olarak değerlendirilebilecek unsur, farklı düzey ve biçimlerde, farklı rol ve konumlarda da olsa, yaşamlarını değiştirme ve başka yaşamlara etki etme noktasında, aktif sosyal aktörler olma yetkinlikleridir. Bu sosyal aktör konumu, onların aile ve sosyal çevrelerinden bağımsız hareket ettikleri anlamına gelmemektedir; onlar da diğer tüm bireyler gibi sosyal ilişkilerinde karşılıklılık, karşılıklı bağımlılık, uzlaşma ve etkileşim gibi dinamikler çerçevesinde hareket etmektedir (Camacho, 2006, s. 15). Çocukların göç sürecinde aktif rol almaları, bu sürecin olumsuz etkilerinden zarar görmedikleri ve eğitim, sağlık, sosyal uyum gibi konularda sıkıntılar yaşamadıkları anlamına gelmemektedir. Ancak çalışmaya dahil olan çocukların deneyimleri, çocukların göçe ilişkin süreçlerde, edilgen, yetersiz, hassas, kırılabilir gibi sıfatlara hapsedilemeyecek kadar etkin şekilde sosyal dinamiklerde yer alabildiklerini; ailelerin dil, sosyal uyum gibi dezavantajlı olduğu alanlarda, sosyal ağlarla bağlantı sağlayıcı ve etkileşimi

kolaylaştırıcı rolleri olduğunu göstermektedir. Suriyeli çocuklar aile içerisinde sadece alıcı konumda değildirler. Aksine ailelerin baş etme stratejilerini arttırma, kardeşlerin bakımını destekleme, ebeveynlere Türkçe öğretme ve onların sosyal ağlarını ve etkileşimlerini genişletme anlamında aktif rol üstlenmektedirler. Bu açıdan, göç sürecinde çocuklar, dili çabuk öğrenme ve farklı etnisiteler arasındaki utangaçlığı ve yabancılığı azaltma bağlamında kültürün aktif ve esnek araçları konumundadır (Devine, 2009, s. 534).

Çocukların ailedeki konumlarından ötürü ebeveynlerin kararlarına bağımlılıkları yüksek olsa da, onların eğitim sayesinde dili ebeveynlerinden daha çabuk öğrenmeleri ve diğer çocuklarla sosyal etkileşimlerinin daha kolay ve hızlı olması, onları aile içerisinde bir kültürel aracı konumuna sokmaktadır. Çalışmaya konu olan çocuklar, entegrasyon sürecinin aktif özneleri olarak, ailedeki rolleri açısından eskiye oranla daha etkin bir konuma geçmişlerdir. Çocukların failliği, onlarla birlikte daha çok sosyal etkileşime girebilme imkanına sahip olan ebeveynleri, özellikle anneleri için de oldukça önemlidir. Bu değişim süreci, ebeveyn-çocuk ilişkisinde çatışmalı duyguları ve ambivalansı yükseltse de, bu değişimin entegrasyonu destekleyici gücü çalışmanın bulgularından biridir. Ambivalans, bu açıdan iyi ya da kötü bir kavram olarak değil, değişmeyi tetikleyici nötr bir kavram olarak ele alınmalıdır.

Kağıtçıbaşı'na (2014, s.123) göre, göç süreci aile içi ilişkiler bakımından hem özerkleşme hem de ilişkide olma talebinin arttığı bir süreçtir. Göç süreci yaşayan ailelerde, ebeveyn-çocuk bağının güçlü şekilde devamı hem ebeveyn hem de çocuklar tarafından arzu edilmektedir. Ona göre, ailedeki bu "ilişkililik" birçok stresi ve belirsizliği içinde barındıran göç sürecinde, psikolojik olarak destek sağlayıcı, dolayısıyla korunması istenilen bir örüntüdür. Özerklik de ilişkililik gibi göç sürecinde arzu edilen ve gelişen bir durumdur ve yeni bir sosyokültürel çevreye uyum süreci için gereklidir (Kağıtçıbaşı, 2014, s.123). Çalışmamızda, çocukların aile içerisindeki değişen rollerinin, sosyal çevreye uyum çabaları ile birlikte gelişen özerklikleri ile bağlantılı olduğu değerlendirilmektedir. Öğrenim gibi bir araç sayesinde, ev sahibi

toplumun dili ve kültürüyle daha çok temas eden çocuklar aile içi ilişkilerde daha özerk ve yetkin bir konuma gelmeye başlamışlardır. Oldukça stres verici olan ve belirsizliklerle dolu bu süreçte, aile içi ilişkililik halinin korunması aile için bir psikososyal destek sağlamaktadır ve bu nedenle göç sürecinde ilişkililiğe dair de yükselen bir talep vardır (Kağıtçıbaşı, 2014, s.123). Bu bağlamda, artan özerkleşmeye bağlı olarak aile içi rol ve statüleri değişen çocuklar ve gençler, bir yandan da sosyal uyuma ilişkin bu edinimlerini aile yararına kullanarak aile içi ilişkililiğin yükselmesine katkı sağlamaktadır.

Neo-liberal söylem içerisinde, mülteci ve göç eden çocuklar, kültürel alışveriş kabiliyetleri ve esneklikleri ile geleceğin potansiyel üretici ve hareketli iş gücü olarak nitelendirilmektedir (Devine, 2013, s.284). Ancak, tam olarak kabul görmedikleri ve öteki olarak konumlandırıldıkları sosyal çevre, onları çoğu zaman arzu edilmeyen, potansiyel bir risk ve sosyal düzene bir tehdit olarak nitelendirebilmektedir. Bu anlayış, sadece yerel halkın değil, ulusal ve uluslararası otoritelerin söylemlerinde de kendini gösterebilmektedir. Göçmen ailelerin ekonomik ve kültürel sermayesine göre bu istenmeme durumu göreceli hale gelebilmektedir (Devine, 2013, s. 284). Bu nedenle aileler için eğitim, çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamanın yanında, aynı zamanda toplumsal kabulün ve değerli görülmenin de bir aracıdır. Çalışmamızın bulgularına göre de, Suriyeli aileler için çocuklarının eğitimlerini sürdürmesi, hem çocukların geleceği, hem de Türkçe öğrenmeleri yoluyla entegrasyonun ve toplumsal kabulün kolaylaşması açısından önemlidir.

Çocuklar da yetişkinler gibi iki kültür arasında sıkışıp kaldıkları göç ve mültecilik sürecinde, sıklıkla entegre olmaya çalıştıkları toplum içerisinde “öteki” olarak konumlandırılabilir (Ni Laoire ve ark., 2010, s. 156). Suriyeli aileler ve çocukları için, farklı bir dil, kültür ve gündelik yaşam pratiklerine sahip olmaları nedeniyle yaşadıkları uyum sorunları, zaman zaman ev sahibi ülke halkı tarafından ötekileştirilmelerine ve olumsuz sıfatlarla etiketlenmelerine, hatta çok yönlü bir tehdit olarak algılanmalarına yol açabilmektedir (Tunç, 2015). Suriyelilere ilişkin bu ötekileştirici algı, geçici ve misafir konumlarının kalıcılığa doğru değişmesi ile birlikte yükselmeye başlamıştır (Tunç, 2015). Suriyeli

çocukların Türk okullarında öğrenim görmeye başlamaları, bu sancılı entegrasyon sürecinde, iki grup tarafından da hissedilen endişeleri tetikleyen gelişmelerden biri olmuştur. Sınıfında Suriyeli çocuklar da olan okul öncesi öğretmenlerle yapılan bir çalışmada, öğretmenler Suriyeli çocuklara ilişkin dışlayıcı tutumu hem Türk öğrenciler, hem de veliler boyutunda gözlemleyebildiklerini ve Suriyeli çocukların dil ve kültür farklılığının yanı sıra daha düşük statüde algılanmalarının da bu dışlanmayı artırdığını ifade etmişlerdir (Mercan Uzun ve Bütün, 2016). Bu çalışmada da, bazı Suriyeli anne ve çocuklar tarafından, sosyal yaşamda “öteki” olarak görüldükleri benzer olumsuz deneyimler aktarılmıştır. Baskın batılı ideolojide, çocuğun korunmaya muhtaç, aileye bağımlı olarak görülüyor oluşu, çocuk için en doğal ve en iyi yerin ev olduğu görüşünü desteklemektedir (Ni Laoire ve ark., 2010, s.156). Yani, batılı görüşe göre çocuğun ihtiyaç duyduğu sabit ve güvenli ortam ancak aile ve ev içerisinde sağlanabilir. İdeal ve modern çocukluğa ilişkin bu görüş, çocuğun hareketliliğine ve evsizliğine yönelik moral kaygıların tetiklenmesine etki etmektedir (Ni Laoire ve ark., 2010,s. 156). Bu durum sokakta yaşayan, çalışan, zorunlu göç eden, yer değiştirmiş, sığınmacı ve mülteci çocukların varlığına ilişkin endişe ve tehdit algısının da oluşmasında ideolojik bir zemin oluşturmaktadır.

Ulus ötesi ilişkiler ve mekanlar ağının içerisinde göç edenlerin yaşamında sabit ve durağan bir ev kavramı yoktur. Sirriyeh (2010) genç mülteci kadınlarla gerçekleştirdiği çalışmasında onlar için evin akışkan ve evrimleşen, hareketlilikleri ile birlikte yeniden yapılanan bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Hayatlarının farklı lokasyonlarında ve alanlarında kimliklerinin ve sosyal konumlarının kesişimleri farklı şekilde deneyimlenmektedir (Sirriyeh, 2010, s. 214). Bu çalışmadaki Suriyeli çocuklar için de, onların aidiyet ve bağlılık hislerinin merkezinde duran sabit bir ev ve vatan kavramının olmadığı düşünülmektedir. Onlar için hem Suriye hem Türkiye, yaşamları ile ilişkilendirebildikleri öğeler taşımaktadır. Yaşlarına göre fazlaca hareketlilik içerisinde geçmekte olan yaşamları, ev, vatan, aile gibi kavramların ve ilişki ağlarının akışkanlığı içerisinde yol almaktadır. Hem onlar, hem de aileleri için ilişkilere ve kavramlara ilişkin

ambivalansın yüksek olduğu bu süreç, bundan sonrası için de yeni kimlik ve ev inşalarını beraberinde getirecektir.

Zorunlu göçe maruz kalmış çocukların yeni bir sosyal ve kültürel çevre içerisinde kendilerini konumlandırma sürecinde yaşadıkları zorluklar, araştırmalara çok boyutlu şekilde konu edilmeye devam edilmelidir. Çocukların yaşına, cinsiyetine, ailelerin yasal ve toplumsal statülerine ve diğer birçok başka değişkene göre bu zorlukların ve baş etme mekanizmalarının farklılaşabileceği düşünüldüğünde, bu alanda yapılacak yeni çalışmaların, ailelere ve çocuklara sunulacak desteklerin şekillenmesinde önemli fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir. Çalışmaya katılan çocuklardan birinin şu yorumu bu alandaki yetersizliği vurgular niteliktedir: “İlk kez birisi gelip bize bunları soruyor. Çok sevindim. Size teşekkür ederim”. Suriyeli çocukların göç ve mültecilik sürecindeki fail konumları aileler ve ev sahibi toplum için entegrasyonu arttıran bir faktör olsa da, yeni bir kültüre kabul ve uyumlarının kolaylaştırılması ve bu süreçte haklarının korunması anlamında, devletin politika geliştirme ve tedbir alma sorumluluğu devam etmekte ve yüksek önem arz etmektedir. Çalışmamızın, çocukların göç sürecine ilişkin öznel deneyimlerinin görünür hale getirilmesi ve bu süreçte alabilecekleri aktif ve kolaylaştırıcı rolün öneminin ortaya konulması bağlamında, entegrasyon sürecine yönelik atılacak adımlara ve üretilecek sosyal politikalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5. SUMMARY

According to the official figures, by the year 2018, there are more than three and a half million Syrians in Turkey which has the highest number of Syrian immigrants. In recent years, the living conditions of Syrian families in Turkey have highly changed due to the high number of newly arrived immigrants. By the beginning of 2013, almost all Syrian immigrants were living in the camps, and now four out of every five migrants have settled in the city centers of Turkey. Syrian families and their children struggle with inadequate housing and services and mostly they can only find work in the informal economy with poor conditions. At the same time, they also have communication problems and adaptation problems in their daily lives. Both the adult members and their children are trying to cope with this uncertain adaptation process. Qualified interviews with five Syrian mothers and their children settled in the city center of Mersin have been carried out in order to understand the effects of this integration process on Syrian families and their children. The ambivalence feelings and experiences of the interviewed Syrian family members with respect to their family, school, friendship relations and home perceptions were discussed from a relational sociological approach. Findings of the study show that children are not passive recipients in the family. On the contrary, they take an active role in increasing the coping strategies of their families, supporting the other siblings, teaching Turkish to their parents, and expanding the family's social networks and interactions. The difficulties and changes that children and their families experiencing in this integration process in a new social and cultural environment should continue to be subject to new academic studies. Considering that these difficulties and coping mechanisms can be differentiated by age, gender, legal and social status, and many other variables, it is thought that new studies on this area will provide significant benefits in shaping and determining the support and services that will be provided to immigrant families and their children.

6. KAYNAKÇA

- Aksakal, İ. (2017). Suriyeli Mülteci Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine ve Sınıf Ortamına Uyum Sorunları (Kars İli Örneği). *TURAN: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 9(36), 669-676.
- Apitzsch, U., Siouti, I. (2007) Biographical Analysis as an Interdisciplinary Re-Search Perspective in the Field of Migration Studies. 14.10.2018 tarihinde http://www.york.ac.uk/res/researchintegration/Integrative_Research_Methods/Apitzsch%20Biographical%20Analysis%20April%202007.pdf adresinden edinilmiştir.
- Ardıç Çobaner, A. (2015). Çocuk Hakları Bağlamında Suriyeli Mülteci Çocukların Haberlerde Temsili. *Marmara İletişim Dergisi*, 24, 24-54.
- Bahadır, H., Uçku, R. (2016). İzmir'in Bir Mahallesinde Yaşayan 6-17 Yaş Arasındaki Suriyeli Çocukların Çalışma Durumları ve Çalışma Durumlarını Etkileyen Etmenler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 117-124.
- Birkbeck, S.R., Ketokivi, K. (2016). Relational Persons and Relational Processes: Developing the Notion of Relationality for the Sociology of Personal Life. *Sociology*, 50/1, 143 –159. doi: 10.1177/0038038514561295
- Camacho, A.Z.V. (2006). *Children and Migration: Understanding the Migration Experiences of Child Domestic Workers in The Philippines*, Institute of Social Studies. 14.10.2018 tarihinde <http://www.childmigration.net/files/Camacho.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Caneva, E. (2015). Children's Agency and Migration: Constructing Kinship in Latin American and East European Families Living in Italy. *Childhood*, 22/2, 278-292. doi:10.1177/0907568214521844
- Connidis, I.A., Mc Mullin, J.A. (2002). Sociological Ambivalence and Family Ties: A Critical Perspective. *Journal of Marriage and Family*, 64:3, 558–567. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00558.x
- Connidis, I.A. (2015). Exploring Ambivalence in Family Ties: Progress and Prospect. *Journal of Marriage and Family*, 77, 77–95. doi: 10.1111/jomf.12150
- Dépelteau, F. (2008). Relational Thinking: A Critique of Co-Deterministic Theories of Structure and Agency. *Sociological Theory*, 26(1), 51–73. doi: 10.1111/j.1467-9558.2008.00318.x

- Devine, D. (2009). Mobilising Capitals? Migrant Children's Negotiation of Their Everyday Lives in School. *British Journal of Sociology of Education*, 30/5, 521-535. doi:10.1080/01425690903101023
- Devine, D. (2013). 'Value'ing Children Differently? Migrant Children in Education. *Children & Society*. 27, 282–294. doi: 10.1111/chso.12034
- Emin, M. N. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Temel Eğitim Politikaları* (Analiz no:153). İstanbul: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
- Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a Relational Sociology. *American Journal of Sociology*, 103(2), 281–317.
- Erdoğan, M.M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkan, R.& Erdoğan, M.Y. (2006). Göç ve Çocuk Suçluluğu. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3/ 9, 79-90
- Geçkil, E., Aldem, M., & Kaleci, E. (2017). Göçün Çocuk Sağlığına Etkisi. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 171-186. doi:10.14687/jhs.v14i1.4102
- Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (2002). *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği. *Göç Dergisi*, 3(1), 29-63.
- Hillcoat-Nallétamby, S., Phillips, J. E (2011). Sociological Ambivalence Revisited. *Sociology*, 45, 202-217. doi:10.1177/0038038510394018
- İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2018). *Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler*. 14.10.2018 tarihinde http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 adresinden edinilmiştir.

- Jørgensen, C.R. (2016). The Problem is That I Don't Know – Agency and Life Projects of Transnational Migrant Children and Young People in England and Spain. *Childhood*, 24/1, 1-15. doi: 10.1177/0907568216646567
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2014). Kültürleşme ve Aile İlişkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17 (34), 120-127.
- Köngeter, S., Smith, W. (2014). *Transnational Agency and Migration. Actors, Movements and Social Support*. London: Routledge.
- Lechner, E. (2014). Biographical Research Among Immigrants in Portugal: Collaborative Research and The Analytical Relevance of Personal Accounts. *História (São Paulo)*, 33(1), 97-108. doi:10.1590/S0101-90742014000100006.
- Memiş, H. (2015). İç Savaş Nedeniyle Kilis'te Yaşayan Suriyelilerin Oluşturduğu Sosyo-Ekonomik Algılar Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 100-114.
- Mercan Uzun, E., Bütün, E. (2016). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 72-83.
- Mische, A. (2011). Relational Sociology, Culture, and Agency, John Scott and Peter Carrington (Ed.), *The Sage Handbook of Social Network Analysis* içinde (s. 80–97). London: Sage Publications
- Morrow, V. (2011). *Understanding Children and Childhood*. Centre for Children and Young People Background Briefing Series, No. 1. (2.baskı). *Lismore: Centre for Children and Young People*. Southern Cross University.
- Mützel S. (2009). Networks as Culturally Constituted Processes: A Comparison of Relational Sociology and Actor-Network Theory. *Current Sociology*. 57(6), 871–887. doi:10.1177/0011392109342223
- Ní Laoire, C., Carpena-Méndez, F., Tyrrell, N. & White, A. (2010). Introduction: Childhood and Migration—Mobilities, Homes and Belongings. *Childhood*, 17 (2), 155-162. doi: 10.1177/0907568210365463
- Orhan, O., Şenyücel, S. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri. *ORSAM & TE-SEV Raporu*, İstanbul. <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/09012015104258.pdf>.

- Polat, F.Ç. & Kaya, E. (2017). Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye’de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi*, 1/1, 38-48
- Schaeffer, M. (2013). Inter-Ethnic Neighbourhood Acquaintances of Migrants and Natives in Germany: On the Brokering Roles of Inter-Ethnic Partners and Children. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39/8: 1219-1240. doi: 10.1080/1369183X.2013.778147.
- Sime, D., Fox, R. (2015). Home Abroad: Eastern European Children’s Family and Peer Relationships After Migration. *Childhood*, 22(3), 377 –393. doi: 10.1177/0907568214543199.
- Sirriyeh, A. (2010). Home Journeys: Im/Mobilities in Young Refugee and Asylum Seeking Women’s Negotiations of Home. *Childhood* (Special issue: Children and Migration – Mobilities, Homes and Belonging), 17(2), 197-211. doi: 10.1177/0907568210365667.
- Tekin Babuç, Z. (2016). Suriyeli Aileler ve Eşikteki Yaşamları: Mersin Örneği, Aytül Kasapoğlu (Ed.), *Uygulamalı İlişkisel Sosyoloji* içinde (s. 216-233), Yeni İnsan Yayınevi Ankara.
- Tighe, L.A, Birditt, K.S & Antonucci, T.C. (2016). Intergenerational Ambivalence in Adolescence and Early Adulthood: Implications for Depressive Symptoms Over Time. *Developmental Psychology*, 52: 5, 824–834.
- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 29-63.
- UNICEF (2018). *UNICEF Turkey 2018 Humanitarian Situation Report*. 13.07.2018 tarihinde <https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF%20Turkey%20Humanitarian%20Situation%20Report%20No.%2019%20-%20March%202018.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Weigert, A.J. (1991). *Mixed Emotions: Certain Steps Toward Understanding Ambivalence*. Albany, NY: State University of New York Press.
- White, H. (2008). *Identity and Control: How Social Formations Emerge*. 2nd, rev. ed. Princeton: Princeton University Press.
- Yaman, F. (2017). Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3/1, 91-111

Zohdi, E. (2018). Lost-Identity; A Result of “Hybridity” and “Ambivalence” in Tayeb Salih’s Season of Migration to the North. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 1, 146-151